

Загурська-Антонюк В.Ф.

Гуманітарно-політична безпека та комунікативні виклики в сучасній геополітиці

У статті здійснено аналіз кризових явищ у гуманітарно-політичній сфері сучасного світу. Особливу увагу зосереджено на глибинних геополітичних трансформаційних процесах та стрімкому розвитку інформаційно-комунікативних технологій, які докорінним чином змінили існування сучасних соціально-політичних систем, засоби їх діяльності та безпеки.

Ключові слова: безпека, гуманітарна політика, геополітика, інформаційні технології, комунікація.

В статье совершено анализ кризисных явлений в гуманитарно-политической сфере современного мира. Особенное внимание в статье сосредоточено на глубоких геополитических трансформационных процессах и стремительном развитии информацион-

но-коммуникативных технологий, которые в корне изменили существование современных социально-политических систем, способы их деятельности и безопасности.
Ключевые слова: безопасность, гуманитарная политика, геополитика, информационные технологии, коммуникация.

The article analyzes the crisis in humanitarian and political spheres of the contemporary world. Special attention is paid to the underlying geopolitical transformation processes and the rapid development of information and communication technologies that fundamentally changed the existence of modern social and political systems, means of their performance and safety.

Key words: safety, social policy, geopolitics, information technology, communication.

УДК 327.5

Загурська-Антонюк В.Ф.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри гуманітарних
і соціальних наук
Житомирського державного
технологічного університету

Кризові процеси, які сьогодні спостерігаються у світі та в Україні, пронизують різні рівні політичного та соціально-економічного життя. Найбільше криза вразила гуманітарно-політичну систему. Адже із середини ХХ століття в результаті глибинних геополітичних трансформаційних процесів та стрімкого розвитку науки і техніки інформаційно-комп'ютерні технології докорінним чином змінили гуманітарно-політичні умови існування сучасних систем, засоби їх діяльності та способи безпеки. Новітні комунікативні процеси, завдяки їх пріоритету в усіх видах діяльності, спричинили кардинальні зміни в ціннісно-комунікативних орієнтаціях людей сучасної цивілізації: «Інформація, знання в постіндустріальному суспільстві, форми і темпи їх творення та передачі стають основними чинниками випуску нової продукції, підтримання її конкурентноспроможності та виводу країни на орбіту інноваційного розвитку не лише в економічній, технологічній, а й у соціальній, етнокультурній, духовній та інших соціогуманітарних сферах» [7, с. 558]. Зрозуміло, що характерною стратегічною ознакою сучасної глобалізованої епохи є прискорені темпи генерування нових форм гуманітарно-політичної безпеки та набуття інформацією всеохоплюючого ціннісного характеру. Попри актуальність цієї проблеми, вона ґрунтовно не досліджувалася. Окремі аспекти розглядалися у працях Г. Лассвелла, Т. Адорно, П. Лазарсфельда, Р. Мертона, К. Дойча, Н. Лумана, Е. Тоффлера, В. Ковалевського, Г. Почепцова та ін.

Найчастіше кризові явища ґрунтуються на відповідних соціально-економічних процесах. Подальше розгортання кризи та її системний характер цілком дозволяє їй суттєво впливати на всі інші сфери, зокрема у сучасних процесах девальвації цінностей. Тому метою дослідження є аналіз кри-

зових геополітичних явищ у сучасній гуманітарно-політичній сфері та узалежнення їх від розвитку комунікативно-інформаційних технологій.

Розпочавшись у фінансово-економічній сфері, кризові явища і процеси достатньо швидко проявилися у політичній, соціальній, духовній, культурній, а в Україні на межі 2013–2014 років в особливо критичній формі – у гуманітарно-політичній сфері. Тому впевнено можна говорити про системну кризу, в якій опинилася наша країна. Отже, особливу роль, часто неоднорідну, у цих процесах відіграє інформаційно-комунікаційна сфера. Це стало можливим завдяки інформаційній революції – зростанню обсягів інформаційного навантаження, цілісності каналів передачі інформації та ускладненню політично-управлінських процесів [1, с. 146].

Політична комунікація існувала і раніше, але саме в інформаційну епоху вона набула нового змісту, що пов'язується з розвитком технологій керування та маніпулювання інформаційним впливом, який здійснюється засобами мови через безпосередні контакти, а також засоби масової інформації та комунікації. Останні є основою для формування сучасних медіакратій, які можуть підсилювати або нівелювати демократичні цінності та процедури. Зокрема, К. Дойч вважав комунікацію підґрунтям нації та держави, виводячи їхню залежність від щільності комунікації [2, с. 115].

Зв'язок політичної комунікації з комунікацією масовою проявляється в тому, що засоби масової інформації та комунікації є способами і каналами реалізації гуманітарно-політичних основ життя суспільства. Розкриваючи сутність та динаміку комунікативно-інформаційного процесу в контексті гуманітарно-політичної безпеки, необхідно розрізняти в ньому дві взаємозалежні складові.

Одну сторону світових трансформаційних явищ представляє собою всезагальна складова, яка є єдиними геополітичними процесами, що обумовлені гуманітарно-політичними та комунікативно-технологічними перетвореннями в сучасній цивілізації. Друга складова визначається специфічною духовно-культурною основою національної методології життєтворення певного народу та формує його власну парадигму національно-смыслового поля та гуманітарно-політичної культури. Взаємодія зазначених сторін пов'язана з адаптацією суспільно-комунікативних структур цивілізації до духовно-культурної специфіки існування певного етносу або конкретної спільноти. А підґрунтям для їх поєднання є процес динамічного розвитку інформаційно-комунікативних технологій.

Сучасні кризові явища сформулювали потребу на ринку праці у фахівцях з антикризового управління. Зі свого боку працівника комунікативної сфери можна вважати антикризовиком, але за умови, що його діяльність покликана вирішувати спеціальні інформаційні завдання, пов'язані з протіканням кризи, її висвітленням чи поширенням інформації про подолання її наслідків. Тим більше, що комунікативний простір зазнав масштабних віртуальних трансформацій, які зі свого боку сприяють умінню та можливості людини конструювати уявні моделі світу, зокрема гуманітарно-політичної моделі поступу людства. Проте значне збільшення кількості людей, які в умовах кризи хочуть працювати в комунікативній сфері, говорить також про існування спрощеного погляду на роботу в них, що розширює поле для маніпуляції масовою громадянською свідомістю. Однак, у кризові періоди важливим контекстним питанням стає управління настроями – аби не допустити паніки та некерованого хаосу в умовах наявної інформації про суттєві ризики.

Завдяки майже миттєвій обробці інформації на електронно-обчислюваних машинах з'являється так званий «підсвідомий час» або «симуляція реальності» – мисленнєво-уявний інтервал, який не дає жодного шансу людині зафіксувати його відчуттями і певним чином актуалізувати або нейтралізувати. Проте людина отримує віртуальну можливість переробити екзистенціальну обмеженість реальності, ніби-то вийти за кордони часу та смерті, стати немов-би всезнаючою, спробувати досягнути «вічної» безпеки свого життя [5, с. 30]. Тому можна провести аналогію між ІТ і технологіями віртуальної реальності, що передбачає створення сучасних моделей та напрямків діяльності соціально-політичних інститутів, якими можна довільно маніпулювати. Система віртуальної реальності в умовах цифрової епохи породжує такий образ майбутнього, де такі технології, можливо, змінять свідомість та будуть перенаправ-

ляти людські цінності, а разом з ними пріоритетність суспільного буття всієї цивілізації.

Отже, усі процеси діяльності сучасного суспільства відбуваються та супроводжуються інформацією, яка стала центральною ланкою у системі обміну даними між суспільними суб'єктами. Окрім того, що інформація має відповідати реальним запитам дійсності, вона повинна бути зрозумілою, корисною, своєчасною та мати ціннісні орієнтири. Масові потоки інформації та управління ними в поєднанні з вдосконаленням ІТ змінюють розуміння конкурентності у суспільно-політичних сферах, яка вже призвела до незворотніх революційних змін у геополітичному процесі. І неочікуваним наслідком цього процесу є те, що ІТ та комунікаційні технології є одночасно причиною глобальної кризи та ключовим механізмом стабілізації у світовому порядку XXI століття. Таким чином, робиться спроба відійти від стандартного підходу до проблем управління гуманітарно-політичною безпекою.

Засоби комунікації, увиразнюючи модель реальності, призводять і до розширення меж масової культури, утилітарних цінностей, сприяють наступу авторитарних, спотворених цінностей на гуманістично-ліберальні цінності та потреби як на індивідуальному рівні, так і загальнодержавному, навіть, цивілізаційному.

Геополітичні реалії сучасності свідчать, що процес формування нової моделі світового устрою ще не закінчився і продовжує розвиватися з високим ступенем непередбачуваності. Завершення епохи однополярного світу і вихід на міжнародну арену нових глобальних гравців, загострення конкуренції серед них за сфери впливу, подальше поглиблення розриву між бідними і багатими країнами, протиріччя між країнами з різними цивілізаційними світоглядом, загострення проблем обмеженості світових ресурсів, революційний технологічний прорив провідних країн, нарощування їх військово-економічних потужностей, сучасні війни – все це доводить, що збройна боротьба не втратила ролі інструменту зовнішньої політики. Поява нових воєнних викликів і загроз вимагає від держав пошуку адекватних рішень у забезпеченні оборонної політики.

Глобальний рівень трансформації безпекового простору – це найважливіший аспект геополітичної кризи у світі в XXI столітті. Західними і національними експертами розглядаються два основні виміри спектру воєнних загроз: воєнно-політичний – пов'язаний зі змінами в геополітичній розстановці сил; суто військовий – пов'язаний зі зміною характеру воєнних конфліктів в умовах сучасності. При цьому аналізуються два рівні – глобальний і регіональний. Воєнно-політичний вимір показує, що потенціал конфліктності у світі не знижується. На його зростання впливають етнічні, релігійні, соціальні, цивілізаційні та ідеологічні чинники.

Певними викликами стають і глобальні проблеми людства, такі, як боротьба за ресурси, кліматичні зміни, активізація міграційних процесів тощо. Особливу роль у зростанні небезпеки у світі відіграє поширення тероризму на транснаціональний рівень. Сучасні концепції національної безпеки визначають тероризм як загальну загрозу – «глобальний тероризм», оскільки він може вразити навіть наймогутнішу країну з будь-якої частини землі. Відповіддю на нові виклики і загрози для країн світу стає зміцнення власного сектору безпеки, членство в системі колективної безпеки, тісна міжнародна співпраця. Аналіз другого виміру – військового – показує, що широкомасштабне використання інноваційних технологій стало основою створення якісно нового покоління засобів збройної боротьби, зміни форм та способів ведення військових операцій. Виклики для воєнної безпеки країн визначаються відповідністю національних збройних сил особливостям сучасних воєнних конфліктів, серед яких: зростання ролі стратегічного неядерного стримування і дистанційних бойових дій; скорочення часових параметрів підготовки та проведення операцій; розширення простору і масштабів збройної боротьби.

У воєнно-політичному вимірі загальний стан європейської безпеки і безпеки України визначається відносинами в трикутнику ЄС – США – Росія і впливом такої міжнародної інституції, як НАТО. У цьому форматі існуючі міжнародні інституції ОБСЄ й ООН поступово втрачають свій вплив. Організація договору колективної безпеки (ОДКБ) є більшою мірою формальною міжнародною інституцією і не сприймається європейською спільнотою як інструмент загальноєвропейської безпеки. Тому для ЄС поки що єдиним інструментом забезпечення воєнної безпеки залишається НАТО, особливо в контексті агресивної міжнародної політики Росії.

Одним з механізмів розв'язання цього питання є обмеження доступу до інформації або її викривлення, спотворення у процесі «інформаційної війни», яка стала «моторошною» реальністю в сучасних геополітичних стосунках «Україна – Росія». А це є неприпустимим у цивілізованих демократичних суспільствах, які прагнуть до демократичних цінностей. Хоча процеси глобалізації інформаційних ресурсів змінили вектори впливу на цю систему:

1) Почали з'являтися в національному інформаційному просторі держави невідконтрольні їй інформаційні потоки як внутрішнього, так іноземного походження. Зокрема, пересічні громадяни можуть розміщувати в Інтернеті інформаційні матеріали в обхід традиційних методів контролю.

2) Влади країн з більш потужним інформаційним потенціалом отримали можливість розширити свій вплив за рахунок населення інших держав.

І варто тут наголосити, що подібне розширення аудиторії може бути як довільним – за рахунок доступу до супутникової мережі передачі інформації, так і цілеспрямованим, коли влада однієї держави здійснює заздалегідь розроблений, чітко спрямований інформаційний тиск на населення іншої держави, а це вже стає справжньою цинічною «інформаційною війною» [6, с. 170].

Зрозуміло, що ЗМІ – це найбільш потужний інструмент комунікацій, а сутність його залежить від наявного в конкретній країні політичного режиму. У сучасній Україні медіа є гетерогенні, неоднорідні і використовують різні моделі взаємодії з політичним світом. Медіасфера України загалом не залежить від світових тенденцій, оскільки тісно пов'язана з бізнесовими проектами в інших сферах, не маючи самостійного значення. А ЗМІ, які фінансуються із державних коштів чи місцевих бюджетів, здатні виконувати політичні завдання регіональних еліт, оскільки повністю від них залежать, потрапляючи у сферу їхнього впливу після чергових виборів чи призначень [3, с. 534].

Найкращою моделлю є така, коли інформаційне суспільство, формування якого співпало із розвитком державних інститутів у нашому суспільстві, сприяє розвитку особистості – громадянина, який може використовувати «прості та надійні інструменти впливу на владу і захисту своїх індивідуальних інтересів» [3, с. 933]. Сталося навпаки – українська медіакратія стала допоміжним інструментом розвитку вітчизняної олігархії, в руках яких медіа як бізнес-проекти, доволі ефективно поєдналися з функціями інформаційно-політичного впливу та формування громадянської думки. Ця невідповідність у здійсненні ЗМІ їхніх прямих функцій та цензурно-корупційні механізми в обробці та подачі інформації стали однією з вагомих причин публічного протесту українців на «Євромайдані» у 2013-2014 рр.

Підсумовуючи, слід зазначити, що можливості, які надаються політичними комунікаціями для подолання кризи, достатньо широкі, але їхнє інструментальне використання обмежується позицією влади та власників ЗМІ в медіа-просторі. Адже комунікація – це інформаційна діяльність у нечіткому інформаційному середовищі. Отже, реальність не одна, а їх багато, оскільки більшу частину інформації людина отримує з інформаційного середовища, що й змінює дійсність. Адже досить часто «людське суспільство вирішує ті чи інші проблеми, змінюючи інформаційне середовище, що зі свого боку призводить до змін у середовищі реальному» [4, с. 160]. Саме це може стати основним підґрунтям антикризової інформаційної стратегії, яка б розширила поле вибору інформації для всіх зацікавлених осіб – від держави, представників бізнесової еліти до громади. Тому нова влада, яку виборює народ України, зобов'язана відкоре-

гувати політичні комунікаційні позиції, які б ґрунтувалися на поширенні оптимальної, консолідуючої ідеології для всіх політичних, соціальних, національних і, особливо, регіональних груп.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ковалевський В. Політична комунікація як інструмент подолання кризових явищ / В. Ковалевський // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2010. – № 912. – С. 145–151.
2. Ковалевський В. Сучасний стан і тенденції медіа-сфери України / В. Ковалевський // Політичний менеджмент. – 2009. – № 5. – с. 109–119.
3. Політична система для України : історичний досвід і виклики сучасності // НАН України; Інститут

історії України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – К. : Ніка-Центр, 2008. – 988 с.

4. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. – М. : СмарТБук, 2009. – 651 с.

5. Страшко І.В. Ціннісний характер інформаційних процесів постіндустріального суспільства / І.В. Страшко // Імперативи поступу України в умовах цивілізаційних викликів сучасного світу: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – 116 с.

6. Терещук В.І. Трансформація домену влади держави під впливом ІКТ / В.І. Терещук // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані». – 2010. – № 6(74). – с. 170–174.

7. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : ООО «Фирма «Издательство АСТ»», 1999. – 482 с.